

# Наставна тема 1

## Што значат концептите

### 1. Политика, демократија и демократско дизајнирање на училиштето

Образованието за демократско граѓанство и човекови права (ОДГ/ОЧП) треба да ги оспособи и охрабри младите граѓани за учество во општеството и во политичкиот процес на одлучување. Целта на демократското учество се заснива на делувачко-ориентиранiot концепт на демократија и политика. Клучна улога кај ОДГ/ОЧП освен тоа игра и демократскиот стил на раководење на училиштата бидејќи таквиот стил им дозволува на учениците активно и преку пример да доживеат како тие би можеле да учествуваат во општеството. Во оваа прва наставна тема оттука треба, најпрво поблиску да се објаснат трите аспекти политика - демократија – демократско обликување на училиштето бидејќи тие се од основно значење за ОДГ/ОЧП.

#### 1.1 Политика

##### 1.1.1 Политика – борба за моќ и решавање на проблеми

Оној кој чита весници или гледа телевизија, ќе утврди дека еден значителен дел од политичките медиумски извештаи може често да се подреди на една од двете следни категории:

- Политичарите ги напаѓаат нивните противници. Со тоа го доведуваат можеби во прашање интегритетот на нивните конкуренти или нивната способност да ја вршат нивната должност или да се справат со одредени проблеми. Ова согледување на политиката како „валкана работа“ води до тоа многу граѓани и граѓанки да се одвратат од неа.
- Политичарите дискутираат можни решенија за проблемите кои ја засегаат сопствената земја или други земји.

На овие две категории политички дејствија соодветствува и класичната дефиниција за политиката на Макс Вебер:<sup>4</sup>

- Политиката е стремеж и борба за власт. Без власт политичките актери не можат ништо да постигнат. Во демократските системи политичките актери конкурираат за наклоност и поддршка од јавноста, за да си обезбедат мнозинство. Во политиката спаѓа значи исто така да се напаѓа противникот како на пр. во предизборна кампања за да се добијат преку тоа избирачи или нови членови во партијата.
- „Политиката значи силно и бавно бушење на тврди штици со страст и воедно со умереност“<sup>5</sup> Оваа метафора на Макс Вебер важи за обидот да се решат политичките проблеми. Со соодветни проблеми мора суштински да се справуваат општеството и политиката. Често притоа се работи за комплексни теми и прашања кои не поднесуваат одлагање и го засегаат целото општество. Политиката е нешто многу ориентирано кон практиката и задачата и политичките дискусии мора да водат до решенија.

Политиката под демократски рамковни услови е зависна од актерите кои се подготвени да преземат различни улоги и тогаш кога тие од време на време изгледаат некомпатибилни меѓу себе: Борбата за власт бара луѓе со харизма и реторички способности – луѓе кои се способни тешките работи да ги објаснат со едноставни зборови и да ги мобилизираат нивните следбеници и гласачи. Воедно тешката

<sup>4</sup>Weber, Max (1997; оригинал 1919): Политиката како професија . Штутгарт: Реклам

<sup>5</sup>Weber, a.a.O., стр. 82.

задача бара изнаоѓање на практични решенија за тековните секојдневни проблеми и за нашата иднина, лица кои располагаат со експертски знаења, компетенции, свест за одговорност и интегритет и кои ги ставаат во позадина нивните сопствени интереси.

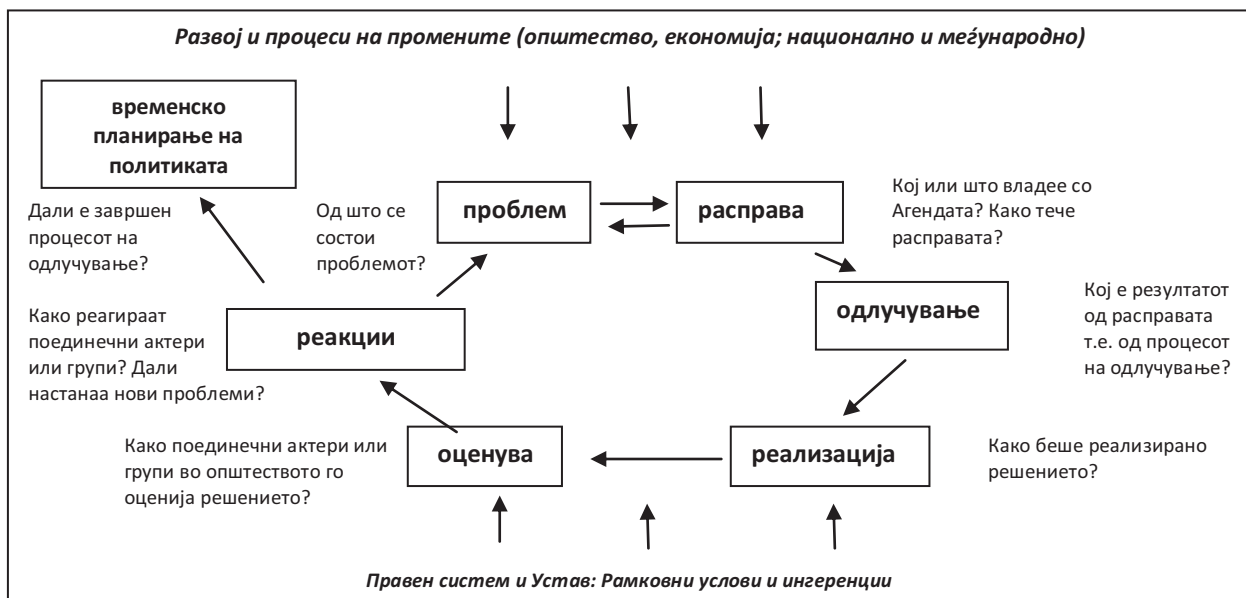
### 1.1.2 Политиката во демократиите – една претенциозна задача

Примери за двете опишани екстремни позиции на политичкиот спектар на побарување се „популистот“ и „професорот“. Популистот ја претвора политичката арена во шоу бина, професорот во предавална. Првиот можеби ги добива изборите, но ќе преземе малку за поддршката на општеството. Вториот можеби навистина има добри идеи, но тие се разбрани од малкумина.

Пред дилемата за двете улоги не се наоѓаат само политичарите и донесувачите на одлуки туку исто така и граѓаните кои сакаат политички да се активираат. Бидејќи времето за говор во јавни рамки по правило е ограничено, ефективни ќе бидат само оние говорници кои имаат јасна и лесно разбирлива порака – со што кај комплексните ситуации секако лесно се поврзува опасноста од недопуштени скратувања и популистички поедноставувања. Оној кој што е активен во учителската професија ќе утврди дека постои зачудувачка паралела помеѓу комуникацијата во јавноста и комуникацијата во училиштето – ограничените временски ресурси и потребата јасно и едноставно да се изразуваш, но истовремено да се справуваш и со комплексни ситуации.

Практикувањето на човековите права – како слободата на мислење и говорење и учеството на изборите – е претенциозна задача која ги обврзува сите граѓани (а не само политичките донесувачи на решенија). Во ОДГ/ОЧП младите луѓе се обучуваат на различни димензии на компетенции: но тие исто така учат дека мора да учествуваат на јавните дебати и во изнаоѓањето на решенија. Како членови на една училишна заедница, учениците учат како да се учествува во општеството кое владее според начелата на демократијата и човековите права.

### 1.1.3 Политичкиот циклус: Политиката како процес за решавање на проблеми<sup>6</sup>



Моделот на политичкиот циклус кој служи за опишување и за разбирање на политичките процеси на решавање; се концентрира на еден аспект од дефиницијата на Макс Веберс за политиката како „силно и бавно бушење на тврди штици со страст и воедно умереност“.

<sup>6</sup>Paul Ackermann u. a. (издадена 1994): Politikdidaktik kurz gefasst (Политичка дидактика накратко). Прашања за планирање на политичката настава. Schwalbach: Wochenschau Verlag.

Политиката во овој модел се подразбира како процес на определување и сведување на политичките проблеми на некомплексни, често контроверзни контексти или ситуации („Agenda Settings“). Притоа бара, како дефинирање на проблемот (кој одредува, за што треба да се работи) така и исклучување моќ, на другите интереси од политичкиот дневен ред („агенда“). Моделот нуди идеално-типско опишување на следните фази на изнаоѓање на политички решенија. Решенијата се дискутираат, донесуваат и потоа се имплементираат, т.е. се реализираат. Дали предложените решенија ќе ја исполнат нивната цел и ќе наидат на прифаќање, зависи од јавното мислење и од оние лица и групи на луѓе, чии интереси се засегнати. Доколку се надгласани малцинства или групи кои се преслаби за да ги спроведат нивните интереси, веројатно тие ќе го пројават нивниот протест и нивната критика. Ако обидот за решение се покаже како успешен, се затвора политичкиот циклус (временското планирање); ако тој пропадне, циклусот започнува одново. Во извесни случаи решението на еден проблем создава нови проблеми, кои мора повторно да бидат разгледани во нов политички циклус. Моделот на политичкиот циклус расветлува важни аспекти на политичкото изнаоѓање на решенија во демократските системи, но и во демократското дизајнирање на училиштата.

Моделот на политичкиот циклус ги прави видливи важните аспекти и димензии на процесот на решавање во демократските општества (како и во демократски управуваните училишта):

- За тоа што е и што претставува општото добро нема единствена дефиниција; тоа е важен хевристички т.е. епистемиолошки наод. Кај многу проблемски ситуации и положби никој не е во состојба однапред да втемели и конечно да каже од што се состои долготрајното задоволство и користа за општото. Во процесот вклучените партии, групи или поединечни лица мора да изнајдат компромис и да се договорат. Притоа меѓу другото од значење се следните точки:
- Политичкото изнаоѓање на решенија е колективен процес на учење при кој никој од актерите (политичари или партии, и оние со доктрина за спасение) не е сезнаен. Ова условува конструктивистичко разбирање за општото добро: Општо добро е она што мнозинството во даден временски момент разбира под тоа.
- Притоа често се доаѓа до компетитивно, ривалско тематизирање на проблемот: во плуралистичките општества политичките аргументи се често врзани за одредени интереси.
- Така во општествената реалност, принципот на демократската партиципација најчесто недоволно се почитува, бидејќи извесни луѓе системски условено имаат помал пристап до моќта и до политичкото изнаоѓање решенија, во вистински демократски контекст мора да се внимава на тоа послабите да добијат повеќе моќ.
- Влијанието на медиумите и донесувањето на извешати на јавното мислење е значително. Ова може да стане цел за граѓаните и лоби групите да реагираат и интервенираат. Воедно голема е опасноста дека граѓаните ќе бидат манипулирани преку финансиски силни и политичко поврзани медиумски групи .

Политичкиот циклус е модел, конструкт, кој функционира слично како географска карта. Моделите како и географските карти даваат добар преглед и го олеснуваат разбирањето; тоа е причината што тие често се користат како во дидактиката, така и во науката. Меѓутоа никому нема да му падне на памет самиот да држи карта за пределот кој таа го отсликува. Географската карта ни покажува многу, но само затоа бидејќи таа многу работи и испушта. Истото важи и за моделот како што е политичкиот циклус, кој се разбира исто така нема да успее без поедноставување на комплексната реалност. Притоа се смета дека кај овој модел одлучува процесот на политичкото изнаоѓање решение – „силното и бавно бушење на тврди штици“ - се наоѓа во преден план, додека втората димензија од дефиницијата за политиката на Макс Вебер, стремежот и борбата за власт и влијание во моделот е послаб во тежина и послабо фокусиран.

Во реалните демократски системи и двете димензии на политиката како процес се навистина тесно поврзани една со друга: политичките донесувачи на решенија се борат со тешки прашања, но и со нивните политички противници. Во моделот на политичкиот циклус фазата на тематизирање на

проблемот наговестува како и двете димензии се важни. За еден политички проблем да биде ставен на дневен ред, потребна е моќ и влијание.

Следниот пример го предочува ова: Во една предизборна кампања една лоби група тврди дека даноците се многу високи и инвеститорите ќе бидат одвратени, додека другите аргументираат даноците се премногу ниски, бидејќи образованието и социјалното осигурување се недоволно финансирани. Зад овие две дефиниции на проблемот на оданочување стојат интереси и политички ставови и логично укажуваат на решенија во спротивставени правци: намалување на даноци за оние кои заработуваат подобро – или покачување на даноците. Првиот концепт на решение е неолиберален, вториот социјал-демократски.

Граѓаните би требало и двата концепта критички да ги рефлектираат и да можат да ги препознат со нив поврзаните идеологии и интереси. Моделот на политичкиот циклус им помага да ги идентификуваат и да ги оценат концептите на решенија на политичките носители на одлуки.

## 1.2 Демократија

### 1.2.1 Основи

Во познатиот цитат на Абрахам Линколн од 1863 демократијата е „власт на народот, преку народот и за народот“. Оваа „многудимензионална дефиниција“ се интерпретира како што следи:

- „на народот“ народот е суверенитетот кој ја практикува власта или го доделува мандатот за практикување на власта, а оној кој секогаш учествува во практикувањето на власта се повикува од народот на одговорност.
- „преку народот“: власта се практикува или од избраните застапници на народот или преку директно учество на граѓаните;
- „за народот“: практикувањето на власта служи на интересите на народот т.е. на општото добро.

Овие дефиниции можат да бидат разбрани и подредени на различен начин. За политичките мислители по традицијата на Русо целата државна власт излегува од народот („идентитетот помеѓу оние кои владеат и оние кои се владеани“). Народот решава сè, а не е врзан за ниту еден закон. Оној кој пак е повеќе обврзан на традицијата на Џон Лок, нагласува дека во едно плуралистичко општество различните интереси често се во противречност. Во уставни рамки учесниците мора да одлучат и да се договорат за тоа што е најдобро за општото добро.

Се разбира, демократијата не може, да биде земена „здрово за готово“, независно од тоа колку е стара демократската традиција на една земја и како настанала. Во секоја земја мора постојано да продолжат да се развиваат демократијата и основното разбирање на човековите права, за да бидат праведни предизвиците на секоја нова генерација. И на секоја генерација и е потребно ново образование за демократско граѓанство и човекови права, кое ќе одговара на генерацијата и на актуелната политичка и интелектуално-историска ситуација.

### 1.2.2 Демократијата како политички систем

Во камен-темелниците на модерните правно-државни демократии припаѓаат:

- Уставот во писмена форма, со кој се одредуваат институционалните рамки на демократијата и кој во некои земји е заштитен од независен Врховен суд.
- Еднаквоста на сите граѓани: сите граѓани врз основа на принципот за недискриминација ја уживаат истата правна заштита и ги имаат исто така и истите правно дефинирани должности.
- Општото избирачко право: возрасните граѓани го имаат правото да гласаат на парламентарните избори за партии и / или за кандидати. Одредени системи предвидуваат за

тоа референдуми или анкетирање на народот, значи право на граѓаните да носат одлуки за одредени прашања преку директно гласање.

- Правата (делумно човекови права), кои им дозволуваат на граѓаните пристап до различни можности за учество. Во нив припаѓаат слободата на печатот и заштитата на медиумите од цензура и државна контрола, слободата на мислата, слободата на говорот и слободата на собирање како и правото на малцинствата и на политичката опозиција слободно да дејствува.
- Човековите права, иако вообичаено не сите, се втемелени во Уставот, а потоа се третирали како уставно заштитени граѓански права. Владите, кои ја потпишале Конвенцијата за човекови права се задолжени да ги гарантираат оние права кои ги ратификувале и тоа независно од тоа дали тие права се втемелени во Уставот или не.
- Плурализмот и конкуренцијата на интереси и политички цели: поединечни граѓани и групации можат да осниваат или да пристапуваат во партии или лоби групи, невладини организации итн. за да ги следат нивните интереси или политички цели. Следењето на интереси низ различни групи и нееднаквата поделба на власта можат да бидат во конкуренција со шансите да се спроведат тие интереси.
- Парламентот: тело на избраните претставници на народот, има легислативни овластувања т.е. може да носи закони кои по правило се обврзувачки. Авторитетот на парламентот се заснива на волјата на мнозинството од гласачите. Доколку во парламентарниот систем по изборите дојде до промена во однос на мнозинството, се формира нова влада. Во претседателскиот систем, шефот на државата – претседателот се избира посебно во директен избор.
- Мнозинскиот систем: мнозинството одлучува, а малцинството мора да ја прифати одлуката. Границите на мнозинскиот систем се дефинирани во Уставот, за да се заштитат правата и интересите на малцинствата. Кворумот на согласност може во зависност од темата да варира и на пример за промени во Уставот да изнесува две третини.
- „Проверувањето и балансирањето“ (взаемна контрола и разграничување на компетенциите на владата, парламентот и судската власт): Демократиите комбинираат два принципа: практикувањето на власта се наоѓа во државата, што строго земено е исто со „обезвластување на граѓаните“. За сепак да се спречи моќта на државата да се претвори во авторитарски или диктаторски режим, сите демократски системи предвидуваат други „проверки и балансирања“ (спореди со следната точка).
- Класичниот модел ја дели државната власт на законодавна, извршна и судска (хоризонтално ниво); многу системи вградуваат останати мерки на безбедност: дводомен систем за законодавната власт и/или - во случајот на Швајцарија - автономија на сојузот и кантоните, што води дополнително до вертикална димензија на наизменична контрола и разграничување на компетенциите (нешто слично како во САД и во Германија).
- Временски ограничени овластувања: едно друго средство за ограничување на власта се состои од тоа да се доделуваат овластувања на власта само за ограничен период. За тоа се грижат новите избори кои периодично се случуваат. Во одредени земји е ограничено и времето на служба, како во САД, каде претседателот смее да остане најмногу два пати по четири години на служба. Уште во Стариот Рим во оваа смисла се избирале годишно двајца конзули, кои по една година морале да се повлечат од служба.

### 1.2.3 Погрешно разбирање на човековите права и демократијата

Демократијата се заснива на нормите на основните принципи на човековите права. Човековите права понекогаш се разбрани неправедно како систем, како последица поединецот да ужива тотална слобода. Тоа не соодветствува ниту на суштината, ниту на целите на Конвенцијата за човековите права.

Навистина човековите права му ги признаваат на човекот инхерентните индивидуални права и слободи, но овие права во никој случај не се апсолутни. Исто така мора и правата и слободите на другите луѓе да бидат респектирани, поради што може да дојде до конфликти помеѓу различните

права. Со демократските процеси можат да се создадат структури, кои ќе ја гарантираат слободата на луѓето, но и во потребна мерка ќе ја ограничат. Примери:

- Во ОДГ/ОЧП се одвива една дискусија. За сите учесници да добијат можност да го изразат нивното мислење, времето на говорење е ограничено на однапред договорена мерка. Од истата причина во парламентарните дебати или во ток шоуа времето на говорење е лимитирано.
- Многу сообраќајни правила ја ограничуваат нашата слобода на движење: ограничувањето на брзината во населено место, задолжителното застанување на црвено светло итн. Овие сообраќајни правила служат сосема едногласно за заштита на телото и животот на сите учесници во сообраќајот дури и тогаш кога некои од нив ја ограничуваат нивната слобода.

Демократијата им гарантира, како на населението така и на поединечните лица повеќе слобода отколку сите други форми на владеење - под претпоставка дека таа е ставена во институционална рамка и се реализира согласно нејзините стандарди. Една демократија која добро функционира, мора да може да се потпре на силни државни органи, кои го гарантираат поредокот (политичкиот систем) и остваруваат прифатлива мерка на распределена правда. Во една слаба држава или при слабо одреден поредок (политички систем), владата не е во состојба да делува и да функционира во рамките на законски и правно предвидените рамки.

#### **1.2.4 Силни и слаби страни**

Поедноставно кажано, силните страни и слабостите, предностите и недостатоците на државната форма демократија (во нејзините различни форми) е составена на следниот начин:

##### **А Силните страни на демократиите**

- Една демократија нуди рамковни услови и средства за цивилизирани, ненасилни решенија на конфликти, динамиката на конфликтот и плурализмот придонесуваат за решавање на проблемите.
- Демократиите се „силни пацифисти“ како во сопствената земја, така и во меѓународната политика.
- Демократијата е единствениот систем во кој што е можно политичко раководење без промена на системот на владеење.
- Демократиите се системи кои се способни да учат, т.е. заедници за учење, кои ги допуштаат човековите грешки. За тоа, што се подразбира под „општо добро“ се преговара, а не е одредено од еден автократски режим.
- Човековите права ги зајакнуваат демократиите со тоа што влијаат на нормативните односни врски за политички процес, кој се заснива на човековото достоинство. Преку ратификувањето на меѓународната конвенција за човекови права може една влада „да гарантира“ да ги заштити личните слободи и останатите права кои се однесуваат на граѓаните на државата, за кои таа е надлежна.

##### **Б Проблеми и слабости**

- Партиите и политичарите се наклонети да жртвуваат долгорочни цели за успех на изборите. Демократиите создаваат поттик за кратковидно политичко обликување на пр. на трошок на околината или идните генерации (политика на брзите успеси и на „протнување“).
- Владите можат да дејствуваат само во рамките на една Национална држава. Опаѓачката меѓународна вплетеност во економските развивања или во врска со животната средина ја ограничува во исто време областа на влијание и одржливоста на демократските решенија, кои се донесени во поединечни Национални држави.

#### **1.2.5 Заклучок**

Демократиите се зависни од граѓаните кои се грижат за тоа силните страни на демократските системи да имаат ефект, а слабостите да се држат во границите. Демократиите се воедно претенциозни системи кои од граѓаните бараат активно учество и поддршка како и став на информирана и критичка лојалност. „Демократијата“ според една позната изрека од Винстон Черчил (1947) „е најлошата од сите државни форми, освен од сите останати форми кои од време на време беа испробувани“. ОДГ/ОЧП дава како во етаблираните, така и во младите демократски земји еден одлучувачки придонес за политичката култура, кој и е потребен на една демократија за просперитет и преживување.

## 1.3 Демократско дизајнирање на училиштето

### 1.3.1 Училиштето – една микро-демократија?

Образованието за демократско граѓанство и човекови права (ОДГ/ОЧП) се заснива на централниот принцип на поучувањето за, низ и преку демократијата и човековите права во училиштата (види вовед, поглавје 2). Училиштето се сфаќа<sup>7</sup> како микро-заедница, како „општество во мал формат“, кое е идентификувано од формалните уредби и постапки, процеси на одлучување и мрежа на односи и влијае на квалитетот на секојдневието. Сепак може ли училиштето навистина да се разбере како демократија *in nuce* „во минијатура“? Еден поглед во листата горе во поглавје 1.2.2 покажува дека училиштата не се мали држави каде се одржуваат избори, каде наставниците би можеле како владите да пропишуваат закони, каде училишното раководство би можело да се спореди со шефот на државата итн. Значи што би можеле училиштата да направат, во која смисла би можеле да бидат пример за демократско општество?

### 1.3.2 Демократско дизајнирање на училиштето: четири клучни области и три критериуми за мерење на напредокот

Елизабет Бекман и Бернард Трафорд, раководителка на училиште во Шведска т.е. раководител на училиште во Голема Британија и автори на прирачникот „Демократското дизајнирање на училиштата во теоријата и практиката“<sup>8</sup> издаден од Советот на Европа истражуваа задлабочени по ова прашање. Тие аргументираат дека на училиштата не им е потребен ниту „училиштен менаџмент“ ниту „дизајнирање на училиштата“. Под училиштен менаџмент се подразбира училишната управа – имплементација на законски, финансиски и содржински барања. Односот помеѓу училишното раководство и учениците е хиерархиски и се заснива на наредби и заповеди. При дизајнирањето на училиштето, напротив, се зема предвид динамиката на социјалната промена на модерните општества. Училиштата мора да соработуваат со различни надворешни партнери и лоби групи и да одговорат на неочекувани проблеми и предизвици. Притоа на членовите на училишната заедница, пред сè на учениците им припаѓа важна улога. Членовите комуницираат, заеднички дејствуваат, преговараат, убедуваат, практикуваат притисок и носат заеднички решенија. Никој од партнерите нема потполна контрола над другиот.<sup>9</sup>

Бекман и Трафорд предлагаат четири клучни области на демократското дизајнирање на училиштата:

- Дизајнирање на училиштата, стил на раководење и отчет кон јавноста;
- Образование базирано на вредности
- Соработка, комуникација и вклучување: способност за натпревар и самоодредување
- Дисциплина на учениците.

За оценување на постигнатиот напредок во овие клучни области Бекман и Трафорд употребуваат три критериуми, кои се засниваат на трите основи на Советот на Европа во ОДГ/ОЧП:

- права и должности
- активно учество
- вреднување на разновидноста.

### 1.3.3 Поучување за демократијата и човековите права преку демократско дизајнирање на училиштата

Во нивното дело Бекман и Трафорд ставаат на располагање редица детални алатки кои се ориентирани кон тоа да се поучува и да се живее демократијата и човековите права и да се обезбеди демократско училишно опкружување. (линк види Ант. 8) Учениците преку тоа доживуваат во

<sup>7</sup>Види Dewey, J. (2007): *The School and Society*. New York, Cosimo, стр. 32.

<sup>8</sup>Väckman, E. und Trafford B. (2008): *Demokratische Gestaltung in Theorie und Praxis*. Стразбур: Совет на Европа. Линк: [http://www.edchreturkey-eu.coe.int/Source/Resources/Pack/BookDemgovernchoolspublic\\_de.pdf](http://www.edchreturkey-eu.coe.int/Source/Resources/Pack/BookDemgovernchoolspublic_de.pdf)

<sup>9</sup>Ibid., стр.9



училиштето што е тоа учество, сепак училиштето е и останува образовна институција и нема да стане псевдо-мини држава иако е мини-општество.

## 2. Детските права и правото на образование<sup>10</sup>

Детските права уживаат обемна заштита преку опсежен спектар од меѓународни и регионални инструменти како човековите права, хуманитарните народни права и правата на бегалците. Децата профитираат од правата кои се втемелени во Универзалната конвенција. Освен тоа обезбедена е низа од специфични инструменти кои на децата со оглед на нивната посебна потреба од заштита и значењето за целокупното општество им гарантираат дополнителна заштита и им обезбедуваат здрав развој и активно учество на децата и младите.

Европската конвенција за човекови права содржи многубројни одредби за детските права, на пр. правото на образование (во дополнителниот протокол, член 2). Опширниот правилник за детските права сепак ја формира Конвенцијата за детски права при Организацијата на Обединетите Нации од 1989 (КДП). КДП беше првата спогодба која специфично се занимаваше со детските права. Таа претставуваше промена на парадигмата, бидејќи следеше концепт базиран на права и бидејќи врз основа на КДП, договорните држави кои не ги исполнуваат потребите на децата може правно да се побараат. КДП створи нов поглед на детето, како носител на сопствените права и должности соодветни на возраста. Децата повеќе не се набљудуваат како „сопственост“ на нивните родители или како беспомошни примачи на милосрдие.

Детските права се протегаат низ сите аспекти од животот на децата и младите и се делат на следните главни категории:

- право на преживување: правото на живот и покривањето на основните потреби (на пр. адекватен животен стандард, засолниште, исхрана, медицинско лекување);
- право на развој: правото на детето на целосен развој (на пр. образование, игра и слободно време, културни активности, пристап до информации; слобода на мислата, слобода на совеста и слобода на вероисповед);
- право на учество: оние права кои на децата и младите им дозволуваат активно учество во животот на општеството (на пр. слободно изразување на мислењето и ова мислење да се изразува за сè што го засега детето, правото да пристапи во здружение);
- право на заштита: правата на децата и младите за заштита од било каква форма на малтретирање, запоставување и искористување (на пр. посебно згрижување на децата бегалци и заштита од учество во вооружени конфликти, заштита од детска работа, сексуално искористување, мачење и злоупотреба на дроги).

Образованието овде се разбира како самостојно човеково право а исто така и како неопходно средство за имплементација на другите човекови права. Образовниот систем кој се обврзал на концепт базиран на правото е подобро подготвен да ги исполни неговите основни задачи – квалитетно образование за сите.

Член 26 од Универзалната декларација за човековите права (УДЧП) утврдува:

(1) Секој има право на образование. Образованието мора, барем на ниво на основно образование да биде бесплатно. Основното образование е задолжително. Техничкото и стручното образование ќе бидат општо достапни, а пристапот кон високото образование ќе биде достапен за сите врз основа на заслужените оценки.

(2) Образованието ќе биде насочено кон целосниот развој на човековата личност и кон зајакнување и почитување на човековите права и основни слободи. Со него ќе се унапредува разбирањето, толеранцијата и пријателството помеѓу сите народи, расни и религиозни групи и ќе се унапредуваат активностите на Обединетите нации за одржување на мирот.

<sup>10</sup>Авторка: Felisa Tibitts (2009). Придонес на Комисијата за оценување на Европската година на воспитувањето за демократија, 27. – 28. април 2006, Синаја Романија.

3. Родителите имаат првенствено право да го изберат видот на образованието што ќе им биде дадено на нивните деца.

Како понатамошен развој на некои основни идеи кои за првпат беа изразени во УДЧП во член 28 од КДП образованието се дефинира како право, а членот 29 споменува дека образованието на детето мора да биде насочено на тоа „личноста, талентот и менталните и телесните способности на детето да се развиваат во целост“<sup>11</sup>.

Како КДП така и УДЧП признаваат дека училишното образование би требало да ги поддржува и почитува човековите права и основните слободи. Но, доколку се сака, човековите права вистински да се разбираат и заштитат, не е доволно само едноставно да се слуша за нив и да се учи, уште повеќе тие мора во меѓучовечките односи и вистински да се живеат. Затоа концептот на човекови права во училишното образование мора да понуди можност овие права и нивните влијанија да се запознаат во автентични контексти на делување и да се спроведат во пракса. Училиштата кои ги уважуваат детските права мора во центарот да го стават и човечкото достоинство на детето.

Правото на образование би требало насекаде да се спроведува и да важи за сите – независно од способностите, бојата на кожата, религијата, полот, националноста, сексуалната ориентација, социјалното потекло или некој друг фактор на идентификација. Понатаму образованието – како што тоа е дефинирано во КДП – мора да биде структурирано така да ги заштитува достоинството и универзалните човекови права на децата и младите.

Еден од централните основни принципи, како во Декларацијата за човековите права, така и во концептот на човековите права, е принципот на недискриминација. Во училишното образование тоа има разновидни последици и меѓу другото значи исто така дека децата – со посебно внимание на загрозените или маргинализираните групи – мора да имаат еднаков пристап до квалитетно образование.

Иницијативата на УНЕСКО за „пријателски училишта за децата“ и концептите на човековите права во училишното образование си постави за цел КДП да се спроведе во и низ училишното образование. За ние да можеме да следиме еден концепт на човековите права, мора да го прошириме нашето знаење за човековите права и да размислиме за влијанието на педагошкото мислење, планирање и оценување. Ние мора да си поставуваме прашања како следните:

- Кој нема пристап до образование? За кого се работи и зошто овие деца се исклучени?
- Кој мора нешто да преземе за да се заштити, унапреди и исполни правото на образование за сите?
- Кои способности во кои области треба да се унапредат за правото на образование да биде загарантирано за сите?
- Кој мора нешто да преземе за ова право да биде загарантирано и како партнерствата можат да дадат придонес во овој процес?

Во одговарањето на овие глобални прашања може и треба да ни помогнат и да ни бидат водилки следните начела и детални прашања:

Начело 1: Категорично повикување на правата

Прашањата кои во овој контекст се поставуваат: Дали нашите напори за образование се поврзани со човековите права? Дали овие напори го земаат предвид целиот спектар на човековите права? Дали детално третираните човекови права се од очигледна релевантност за потребите и проблемите во

---

<sup>11</sup> Многубројни акти на ООН и човековите права укажуваат на правото на образование, исто така и меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права (ООН-социјален пакет, член14) и Конвенцијата за правата на детето (член 28 и 29). Останати основни изјави, општи коментари и документи го зголемија правото на образование, како светската изјава за образование за сите во акциски рамки на Дакар: Образование за сите. Дел 1 – да се разберат демократијата и човековите права (член I, II, IV, VI, VII).

нашето општество или една таква врска може да биде воспоставена? Дали ние сме подготвени при поврзувањето на нашата работа со вредностите на човековите права да ги напуштиме нашите „зони на комфор“?

Начело 2: Должност за давање на отчет

Дали оние меѓу нас кои располагаат со власта, како претставници на владата или државните службеници се чувствуваат одговорни за образованието за човековите права? Во кој аспект стојат тие и самите ние во должноста за давање на отчет? Како можат децата и одговорните за нивно воспитување да ја побараат должноста за отчет?

Начело 3: Овластување и учество

Кога ние мислиме на оние лица за чие образование за човековите права се чувствуваме одговорни: Дали имаме претстава за оние вклучени, кои се засегнати од нашите мерки и активности? Кој фали на нашите седници, на кои носиме решенија кои него или нејзе ја засегаат? Доколку овие лица не се присутни или не учествуваат во дискусијата како можеме да ги донесеме на преговарачката маса? Како можеме да ги добиеме нивните мислења во врска со тоа кој, што, како и кога во образованието за демократско граѓанство и образованието за човековите права?

Начело 4: Недискриминација и поддршка на ранливите групи

И најпосле треба да се запрашаме кои групи во моментот веројатно најмалку профитираат од нашите образовни програми и како да се погрижиме за тоа и тие да имаат учество во него. Токму оние групи на кои човековите права секој ден им се ускратени - маргинализираните, ранливите и дискриминираните групи - најмалку би профитирале од нашите обиди за образование. Како можеме ние овие групи да ги пронајдеме, достигнеме и да им обезбедиме образовни програми кои навистина ќе бидат опфатно интегративни?